

ШАЙЛООГО ЭЛ АРАЛЫК БАЙКОО

Кыргыз Республикасы – Президенттик шайлоо, 30-октябрь 2011-ж.

АЛДЫН АЛА АЛЫНГАН МААЛЫМАТТАР ЖАНА КОРУТУНДУЛАР БАЯНДАМАСЫ

Бишкек, 31-октябрь 2011-ж. – Алдын ала алынган маалыматтар менен корутундулардын бул баяндамасы ЕККУ Демократия институттары жана адам укуктары бюросунун (ЕККУ/ДИАУБ), ЕККУ Парламенттик ассамблеясынын (ЕККУ ПА), Европа Кеңешинин Парламенттик Ассамблеясынын (ЕКПА) жана Европа Парламентинин (ЕП) катышуусу менен биргелешип даярдалды.

ЕККУ ПА делегациясынын жетекчиси Вальбурга Хабсбург Дуглас (Швеция) ЕККУнун кеңсе ичиндеги төрагасы тарабынан кыска мөөнөттүү байкоо миссиясын жетектөө үчүн атайын координатор болуп дайындалды. Нурсуна Мемекан (Түркия) ЕКПА делегациясын, Инесе Вайдере (Латвия) Европа парламентинин делегациясын жана Кориен Йонкер (Голландия) ЕККУ/ДИАУБ Шайлоолорду байкоо миссиясын (ШБМ) жетектеди.

Баалоо шайлоонун ЕККУ талаптары менен Европа Кеңешинин стандарттарына, ошондой эле мамлекеттик мыйзамдарга ылайык жүргүзүлгөн-жүргүзүлбөгөнүн аныктоо максатында жасалды. Алдын ала алынган маалыматтар менен корутундулардын бул баяндамасы шайлоо жараяны аяктаганга чейин берилет. Шайлоого берилген акыркы баа жарым-жартылай шайлоонун калган баскычтарынын, анын ичинде, мүмкүн болгон экинчи турдун, жыйынтыктарды таблицка түшүрүп, жарыялоонун жана шайлоонун эртеси күнкү арыздар жана даттанууларды кароонун кандайча өткөрүлгөндүгүнө жараша болот. Шайлоо күнүнөн тарта сегиз жумадай кийин ЕККУ/ДИАУБ ар тараптуу акыркы отчетун, анын ичинде мүмкүн болгон өркүндөтүү сунуштарын жарыяламакчы. ЕККУ ПА өз отчетун февраль айында өзүнүн кышкы чогулушунда сунуштамакчы. ЕП делегациясынын бул шайлоо боюнча отчету шайлоо өткөндөн болжолу менен алты апта кийин www.europarl.europa.eu сайтында жарык көрөт. ЕКПА делегациясынын отчету 25-ноябрдан, Эдинбург шаарында, Туруктуу Комитеттин отурумунан көрсөтүлмөкчү.

АЛДЫН АЛА ЖАСАЛАГАН КОРУТУНДУЛАР

30-октябрда орун алган президенттик шайлоо тынч маанайда өттү, бирок, болгон кемчиликтер айкындап тургандай, демократия тажрыйбасын эл аралык милдеттенмелер менен айкалыштыруу үчүн шайлоо жараянынын ачыктыгын жогорулатуу ылаазым. Талапкерлери каттоо эч кемсинтүүсүн жүргүзүлүп, шайлоочуларга кеңири тандоо мүмкүнчүлүгүн берди. Шайлоо өнөктүгү ачык, негизги эркиндиктерди сыйлоо менен өттү. Муну добуш берүү күнүндөгү, өзгөчө добуштарды эсептөө жана таблицка түшүрүү учурундагы бузуулар караңгылатып койду. Шайлоочулардын тизмелерин жакшыртуу, шайлоонун мыйзамдык негизин бекемдөө жана добуш берүү жараянын өркүндөтүү үчүн аракеттер жасалышы керек.

Шайлоо жаңы мыйзамдык негизде өткөрүлүп, анда ЕККУ/ДИАУБдун бир катар мурдагы кеңеш-сунуштары эске алынды. Ошентсе да, ал дагы эле ЕККУнун айрым талаптарына жооп бербейт.

Мыйзам тарабынан белгиленген мөөнөттөрдү эске алганда, Борбордук шайлоо комиссиясынын (БШК) иши тийиштүү түрдө аткарылды десе болот. БШКнын тутумуна төрт аял мүчө катышып, АШК жана УШК мүчөлөрүнүн жарымынан көбүн аялдар түздү. БШКнын ишинде бир кыйла ачык эместик орун алды. БШК жабык отурумдарды өткөрүп, айрым учурларда маалымат бербей, бюллетендерди басып чыгаруунун коопсуздук ченемдерин ачык

жарыялоодон баш тартып, коопсуздук себебине таянып бюллетендерди басып чыгарууга байкоо жүргүзүүгө мүмкүндүк бербеди.

БШКнын карамагы алдында шайлоочуларды каттоонун бирдиктүү добуш берүү системин түзүү чечими жакшы саамалык болду. Ошентсе да, шайлоочулар тизмелеринин жалпы сапаты жана тактыгы азыркыга дейре ойлондуруп келет. Мурдагы шайлоо күнү шайлоочулар тизмесине кошулуу мүмкүнчүлүгү жоюлуп, бул шайлоо учурундагы алдоо мүмкүнчүлүгүн азайтты.

Ар кыл талапкерлердин катышуусу шайлоочулардын тандоо чөйрөсүн кыйла кеңейтти. Талапкерлерди каттоодогу кыйынчылыктардан улам кээ бир талапкерлердин өнөктүккө катышуу мүмкүнчүлүгүн азайтты. Бардыгы болуп шайлоого 16 талапкер ат салышты, алардын бири дагы аял же улуттук азчылыктын өкүлү эмес.

Бар болгон ички чыңалууга карабастан, өнөктүк тынч шартта өтүп, жалпысынан анча жигердүү болбоду, Президенттикке талапкерлердин баары өнөктүк иш-аракеттерин эркин, тоскоолдуксуз жүргүзө алышты. Өнөктүктүн жүрүшүндө чогулуштар жана сөз эркиндиги өлкөнүн бардык жерлеринде урматтоо менен сакталды. Шайлоо алдындагы мезгилдин ичинде басым көрсөтүү жана үркүтүп-коркутуу түрүндө расмий бийликтен кыянаттык менен пайдалануу жөнүндөгү арыздар келип, бул шайлоо жараянына болгон ишеничти азайтты. Айрым талапкерлер улутчулдук менен сүйлөп, бул өлкөнүн түштүгүндөгү ички чыңалууну күчөттү.

Шайлоо жарышынын агымын, белгилүү ченемде, талапкерлердин өз ара сүйлөшүүлөрү нуктап, бул кийинчерээк бир катар талапкердин шайлоодон баш тартуусуна алып келди. Шайлоо мыйзамы талапкерлерге шайлоого үч күн калганга чейинки мөөнөттүн ичинде баш тартууга укук берет. Баш тартуунун акыркы чегинин мынчалык кечтиги ар бир басылган бюллетенден ошол талапкерлердин аттарын кол менен чийип салууга аргасыз кылып, бардык УШКларга кошумча түйшүк жаратты. Бул кээ бир учурларда шайлоочулардын шайлоо жарышынан чыгып кеткен талапкерлерге кокусунан добуш берип коюусуна да алып келиши мүмкүн.

БШКнын көзөмөлдөө-тескөө тобу өнөктүк каржыларынын мыйзамдык негизин камсыз кылуу жаатында биригиликтүү аракеттерди көрүп, калыстык менен иш жүргүздү. Мыйзам талаптары өнөктүккө байланыштуу каржылар жыйынтыгын апта сайын БШК сайтына жарыялоо аркылуу аткарылса, талапкерлер өз киреше-чыгашалары туурасындагы кенен-кесири маалыматты коомчулукка жеткиликтүү кылышпады. Муну дурус тажрыйба деп айтууга болбойт.

Жалпы жонунан шайлоочулар ар тараптуу маалыматтар менен камсыз кылынышты. Ошентсе да, басма беттеринде көз карандысыз баяндамалардын аз болгондугу шайлоочуларга тийген маалыматтардын сапатын төмөндөтүп, билимге таянып тандоо мүмкүнчүлүгүн азайтты. Тилекке каршы, теле- жана радио каражаттарынын көпчүлүгү өнөктүккө расмий жарнактардан сырткары үн кошуудан оолактап, талдоо материалдары тартыш болду. Бул мыйзамдын так эмес нормаларын этияттык менен чечмелөө аракети менен себептелди. Мамлекет каржылаган маалымат каражаттары жарышка катышкандардын бардыгын бекер обо мейкиндиги менен камсыз кылууда өз милдетин, негизинен, аткара алышты. Саясий кайымайтыштар талапкерлерге өз көз караштары менен платформасын шайлоочуларга жеткирүүгө мүмкүндүк берди. Ошентсе да, айтыш учурундагы алып баруучулардын маанайынан көрүнгөндөй, бардык талапкерлерге бирдей мамиле жасалган жок. Жаңы мыйзам нормаларынын негизинде, бир нече чет өлкөлүк жаңылык каналдары ободон алынып ташталды.

Талаштардын БШК тарабынан каралышы жетиштүү түрдө ачык болгон жок. Сотторго жана БШКга коом тарабынан көрсөтүлгөн ишеничдин деңгээли төмөн болгондуктан, тапшырылган даттануулардын саны аз болгонун ЕККУ/ДИАУБ менен маектешкендердин көбү да айтышты. Шайлоонун жаңы, убакыт сыноосунан өтө эле мыйзамы менен конституциялык палатанын жоктугу жарандарга негизги нормалардын конституцияга канчалык туура келгендиги туурасында талашууга мүмкүндүк бербей, аларды натыйжалуу укук коргоо каражатына ээ болуу укугунан ажыратты.

Элди бириктирүүнүн шайкеш саясатынын жоктугу жана улуттук азчылыктар отурукташкан аймактардагы коопсуздукту жогорулатуу аракеттеринин жай жылышы ошол жамааттарда чоочулоо жана бөлүнүү сезимдерин пайда кылды. Натыйжада улуттук азчылыктардын шайлоо өнөктүгүнө катышуусу кыйла чектелүү болду. Шайлоо материалдары кыргыз жана орус тилдеринде гана чыгарылып, азчылыктардын тилдериндеги маалымат тартыш болду. Бул болсо ЕККУ талаптарына каршы келет.

Шайлоо күнү эч зордук-зомбулуксуз, тынча жагдайда өтүп, добуш берүү жараянына жалпысынан оң баа берилди. Бир топ шайлоочулар өздөрүн шайлоо тизмелеринен табышпай, бул добуш берүү күнү көйгөйгө айланды. Добуштарды саноо жана таблицага түшүрүү башталганда абал начарлап, бул көптөгөн участкалардагы байкоочуларды терс таасирде калтырды. Көп учурда байкоочуларга добуш эсептөө менен таблица түзүүнүн жүрүшүнө байкоо жүргүзүүгө жол берилбеди.

АЛДЫН АЛА АЛЫНГАН МААЛЫМАТ

Иш таржымалы

2011-жылдын 30-июнунда парламент президенттик шайлоону 30-октябрга белгилеген. 2010-жылы референдум аркылуу кабыл алынган Конституциядан кийин президенттик шайлоо 2010-жылы президент Бакиев бийликтен четтетилгенден кийинки өткөөл мезгилдин дагы бир орчундуу учуру болду. Роза Отунбаеванын өткөөл мезгилиндеги президент катары өз милдетин аткаруусу 2011-жылдын 31-декабрында аяктап, ал шайлоого катышаа албайт.¹

2010-жылы 10-октябрда болуп өткөн парламенттик шайлоонун негизинде Жокорку Кеңешке беш саясий партия келди. Үч партиядан (Ата-Журт, Кыргызстандын Социал-демократиялык партиясы жана Республика) башкаруучу коалициясы түзүлүп, эки партия (Ата-Мекен менен Ар-Намыс) ошол учурда оппозицияда калышкан.

2010-жылкы конституциялык референдум менен 2010-жылы 10-октябрдагы парламенттик шайлоонун айкын кемчиликтери болгондугуна карабастан, ЕККУ/ДИАУБ аларга этияттык менен оптимисттик баа берген.²

Мыйзам нормалары жана Шайлоо системи

---

¹ Өкмөттүн 2010-жылдын 19-майындагы токтому Конституцияны колдонууга киргизүү мыйзамын бекитип, Р.Отунбаеваны 2011-жылдын 31-декабрына чейин өткөл мезгилдеги президент катары дайындаган.

² ЕККУ/ДИАУБдун буга чейинки отчетторунун баарын <http://www.osce.org/odihr/elections/kyrgyzstan> сайтынан тапса болот.

Шайлоо мыйзамынын кеңири реформасынан келип чыккан жаңы мыйзам нормалары өз ичине 2010-жылкы конституцияны, Президенттик жана Парламенттик шайлоонун Конституциялык мыйзамын (мындан ары, шайлоо мыйзамы) жана Шайлоолор менен референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндөгү мыйзамды, Борбордук Шайлоо Комиссиясынын (БШК) нускамалары менен чечимдерин жана аларга байланыштуу маалымат каражаттарынын, өкмөттүк эмес уюмдардын жана саясий партиялардын иш-аракеттерин жөнгө салган мыйзам нормаларын камтыйт.³ Бул жаңы мыйзам чектеринде өткөрүлгөн биринчи президенттик шайлоо болду. ЕККУ/ДИУБдун буга чейинки бир катар кеңеш-сунуштары кабыл алынганы менен, мыйзам нормалары дагы деле ЕККУнун айрым талаптарына жооп бербейт.⁴

Жаңы Конституция демократиялык шайлоону өткөрүүгө зарыл болгон мыйзамдуулук менен негизги жарандык жана саясий укуктар менен эркиндиктердин өкүм сүрүүсүнө шарт түзөт. Ошентсе да, анда кылмыш кылган деп айыпталгандар шайлоо жана шайлануу укугунан ажыратылат. Ал, ошондой эле, камакта отургандардын шайлоо укугун да жокко чыгарат. Эки учурда тең кылмыштын оордук деңгээли эске алынбайт. Бул болсо эл аралык талаптарга каршы келет. Андан тышкары, 70 жаштан ашкан адамдар президенттик жарышка катышууга укугу жок деп эсептелинет. Бул ЕККУнун кемсинтпөө талаптарына туура келбейт.⁵

2010-жылдын 7-апрелинен кийинки президенттик жарлык боюнча Конституциялык Сот таркатылган. 2011-жылы 13-июнда кабыл алынган мыйзамда Жогорку Соттун курамдык бөлүгү катары каралган жаңы Конституциялык палата али түзүлө элек.⁶ Жогорку Сот төмөнкү деңгээлдеги соттордун чечимдери жөнүндөгү даттанууларды кароону улантып жатканы менен, Конституциялык палатанын жоктугу кызыктар тараптарга мыйзамдын жана БШК чечимдеринин конституцияга канчалык шайкеш келгендиги тууралуу талашуу мүмкүндүгүн бербей жатат. Үч талапкер тил сынагына тийиштүү беренелердин жана БШКнын колдорду топтоо жана текшерүү көрсөтмөлөрүнүн конституцияга туура келгендиги тууралуу талашуу ниетин билдиришкени менен, бири да ошону жүзөгө ашыра албады.

Шайлоону башкаруу

2011-жылкы президенттик шайлоо үч деңгээлдүү системдин негизинде башкарылды: БШК, 58 Аймактык Шайлоо Комиссиясы (АШК)⁷ жана 2.318 Участкалык Шайлоо Комиссиясы (УШК).⁸ Шайлоо комиссиялары туурасындагы жаңы мыйзам ар бир деңгээлдеги комиссияларды көп түрдүү кылып куроого шарт түзөт.

БШК беш жылдык мөөнөткө парламент тарабынан шайланып, 12 мүчөдөн турат. Алардын бир даарын президент, бир даарын парламенттик көпчүлүк жана бир даарын парламенттик оппозиция, ар бири төрттөн мүчөнү сунуштайт. БШК мүчөлөрүнүн 70%дан көбү бир жыныстан болбошу керек, ошондуктан БШКнын төрт аял мүчөсү бар. Мыйзам белгилеген мөөнөттөрдү эске алганда, БШКнын ишин тийиштүү түрдө аткарылды десе болот. Бирок,

³ Конституция бардык эркектер менен аялдардын шайлоого жана шайланууга бирдей тең укугу бар экендигин тастыктайт. Бул аялдарды катыштырууга байланыштуу эл аралык талаптарга, анын ичинде кемсинтүүнүн бардык түрлөрүн жоюу жөнүндөгү Конвенцияга (Кыргыз Республикасы ага 1997-жылы кошулган) туура келет.

⁴ Ошондой эле ЕККУ менен Вена комиссиясынын мыйзам долбоорлору туурасындагы биргелешкен пикирин караңыз: <http://www.osce.org/odihr/80842>.

⁵ Копенгаген документинин 7.5 параграфында ЕККУга катышкан мамлекеттер “жарандардын эч кемсинтүүсүз, өз алдынча же саясий партиянын же уюмдун өкүлү катары, саясий же коомдук кызматка талаптануу укугунун сакталышын” кепилдикке алууну талап кылат.

⁶ Жогорку Соттун курамындагы Конституциялык палата жөнүндөгү мыйзам, 13-июль 2011-ж.

⁷ Өлкө ичинен добуш берүү үчүн 57 АШК жана өлкөдөн тышкары добуш берүү үчүн бир АКШ.

⁸ Өлкө ичинен добуш берүү үчүн 2.289 УШК жана өлкөдөн тышкары добуш берүү үчүн 29 УШК.

ошол эле учурда, өз көрсөтмөлөрүн макулдашуу жана жарыялоо жагынан анын ишинде ачыктык менен натыйжалуулук кыйла жетишпеди. Чечим чыгаруу отурумдары коомчулукка ачык болсо, БШКнын ички ишмердүүлүгү каралган ырааттуу отурумдар жабык эшик артында өткөрүлгөнү мыйзамга каршы.

АШКлар менен УШКлардын ар бири эки жылдык мөөнөткө уюшулуп, жарымын саясий партиялардын өкүлдөрү, жарымын жергиликтүү өздүк башкаруу органдары (кеңештер) шайлаган өкүлдөр түзөт. АШК менен УШКлардын жарым мүчөсүнөн көбү – аялдар. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ, акчалай төлөм жок болгондуктан улам, кээ бир аймактарда көп сандагы комиссия мүчөлөрү бул кызматтан баш тартып кетип жатканын байкады.⁹

Шайлоо иш-аракеттерин жүргүзүү даярдыктары, тактап айтканда, төмөнкү деңгээлдеги шайлоо комиссияларын түзүү, комиссия мүчөлөрүн машыктыруу, бюллетендерди басып чыгаруу, добуш берүү материалдарын таратуу, жалпы жонунан, убагында жасалды.

Байкоочуларга 3.051.000 бюллетендин басып чыгарылышын байкоого уруксат берилбеди жана БШК бюллетендердин коопсуздук ченемдерин ачык жарыялаган жок. Бюллетендер басылган кагаздын форматы катталган талапкерлердин саны али 23 болгондо чечилген болчу.

БШК шайлоочуларга өзгөргөн шайлоо мыйзамы, эң алды, катталуу жол-жоболору, боюнча билим берүү иш-чараларын өткөрдү. Ал бир катар теле- жана радиоберүүлөрүн жана жарнамаларды уюштуруп, ошондой эле кыргыз жана орус тилдериндеги плакаттарды чыгарды. Буга кошумча шайлоочулар интернет жаңылык сайттары жана текст кабарлары аркылуу маалымат алышты.

Шайлоочуларды каттоо

Жаңы шайлоо мыйзамына ылайык, БШК шайлоочулар тизмелерин жөнгө салуу жоопкерчилигин аткарып, шайлоочуларды каттоонун бирдиктүү системи сунушталды.¹⁰ Ошондой эле БШК бир нече маалымат булактарын бир пайдаланып, шайлоочулар тууралуу тагыраак маалымат алууга аракет кылды. Бирок бул кошулган маалымат базасы колдонулган жок, анткени анда чечүүгө мүмкүн болбогон кайталоолор бар экендиги аныкталды. Анын ордуна БШК мурдагы шайлоочулар тизмелерин пайдаланып, алардагы маалыматтар жарым-жартылай жаңыланды.

Шайлоочуларды каттоо жол-жоболоруна эки негизги өзгөртүү киргизилди. Шайлоочулардын тизмесине шайлоо күнү кошулуу мүмкүнчүлүгү жоюлду.¹¹ Ошондой эле шайлоо мыйзамы “шайлоочулук дарек” түшүнүгүн иштеп чыгып, бул шайлоочуларга, туруктуу катталган жерине карабай, учурда жашаган жеринен добуш берүүгө жол берди.

БШКнын колдоосу менен шайлоочуларды каттоонун бирдиктүү системин жаратуу чечими алдыга карай кадам болду. Ошентсе да, шайлоочулар тизмелеринин жалпы сапаты менен тактыгы дагы деле ойлондурбай койбойт. БШКнын кайчылаш текшерүү жүргүзүү жана

⁹ Баш тартуу деңгээли айрым аймактарда кыйла жогору болду: Жети-Өгүз, Түп, Ак-Суу, Тоң райондору, Каракол, Балыкчы жана Ош шаарлары.

¹⁰ Мурда шайлоочуларды каттоо жарандык каттоого негизделип, шайлоочулар тизмелерин жергиликтүү администрациялар, мамлекеттик автоматташтырылган шайлоо системин (М.А.С. шайлоо) колдонуп жаңылашкан.

¹¹ Мурунку шайлоолордо добуш берүү күнү шайлоочуларды кошумча тизмеге кошуу мүмкүнчүлүгү болгон. Азыр добуш берүү үчүн шайлоочулар тизмеге добуш берүүгө 10 күн калган мөөнөттөн кеч эмес киргизилиши керек.

каталарды оңдоо мүмкүнчүлүгү чектелүү бойдон калууда. Буга кошумча, шайлоочуларды каттоо жол-жобосунун ырааттуу болбогондугу көптөгөн шайлоочулардын өз добуш берүү укугунан пайдалана албай калуусуна алып келди.¹²

Бардыгы болуп, 3.034.046 шайлоочу катталды. Шайлоочулар тизмелеринин көбү УШКларга шайлоого чейин, бирок белгиленген убагынан кеч жеткирилди. Тизмелерди бардык УШКлардан барып көрүү мүмкүн болгону менен, айрым учурларда гана алар дубалга илинген. Ошондой эле шайлоочулар өздөрүнө тийиштүү маалыматтарды БШКнын сайтынан текшере алышты.

БШК шайлоочулардын 270.000ден ашуун арыздарын карап чыкты, анын ичинде 147.000ден көбү шайлоочулук даректен добуш берүү үчүн. Убакыт менен ресурстардын тартыштыгы БШКны шайлоочулар тизмелерин жаңылоо менен 27-октябрга чейин алпурушууга аргасыз кылды. Шайлоочулук дарек түшүнүгү оң өзгөрүү болгону менен, маалыматтарды иштетүүнүн ыраатсыздыгы шайлоочуларды БШКнын каттоо көйгөйлөрүн чече алышынан күмөн санатып, тынчсызданууну күчөтүп келет.

БШК кыймылдуу текшерүү топторун колдонуп, алар үймө-үй кыдырышып, шайлоочулар маалыматтарын жаңылап жүрүштү. Бардык шайлоочуларга жетүүгө көп аракет жасалганы менен, кыймылдуу топтор жүргүзгөн текшерүү жол-жоболору ар кандай түшүнүлгөндөн улам ар кайсы аймактарда иштин жүрүшү менен натыйжасы ар кандай болду.

Өлкөдөн тыш жашаган жарандардын саны 700.000 болгону аныкталып, алардын 38.056ы гана добуш берүүгө катталган. Өлкөдөн тыш добуш берүү 23 өлкөдөгү 29 шайлоо участкасында жүргүзүлдү. Чет жактан добуш берүүнү кепилдикке алган мыйзам жетишкендиктерин таануу менен бирге, укуктан пайдалануу мүмкүнчүлүгүн жакшыртуу жолдорун табуу үчүн кошумча аракеттер жасалууга тийиш экендигин айтуу керек.

Талапкерлерди каттоо

Каттоонун 25-сентябрдагы акыркы күнүнөн кийин тогуз талапкер БШКнын топтогон колдордун жетишсиздигинин негизинде каттабай коюу чечимин натуура деп даттануу менен кайрылышты. Сот колтамгаларды текшерүү тартиби БШК тарабынан туура сакталбаганын аныктады.¹³ БШК колдорду жаңыдан текшерүүнү уюштуруп, дагы төрт талапкер керектүү колтамгалары бар деп табылды. Тил комиссиясынын бүтүмдөрү же БШКнын тил сынагынын жыйынтыктарынын негизинде каттоодон өткөрбөө чечимдери натуура деп жолдонгон беш даттануунун бири да оңунан чыкпады. Ошентип, мөөнөтүнөн кийин катталган талапкерлердин өнөктүк жүргүзүүгө башкалардыкы менен бирдей убактысы болбоду.

10-октябрь күнү бюллетендин таризи чечилгенде, жарышта 23-талапкер бар болчу (арасында бир да аял жок), алардын 13ү өзүн-өзү сунуштагандар, 10у саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн. Акыркы мөөнөт катары белгиленген 27-октябрга карата 7 талапкер жарыштан баш тартышты.

¹² Эң башында шайлоочулар тизмелеринин ар кандай варианттары УШКларга карап чыгууга жиберилип, андан кийин каралган тизмелерди кыймылдуу текшерүү топтору колдонгон. Андан тышкары БШК 1920-жылга чейин туулган шайлоочуларды тизмеден алып таштоону чечип, жаңылыш алынып ташталгандарга тизмеге кирүү үчүн кайрадан арыз менен кайрылууга туура келген.

¹³ Биринчи май райондук сот акыркы мөөнөт сакталбагандыгын, талапкерлерге текшерүүнүн күнү жана убактысы жөнүндө кабар берилбегендигин, текшерилип жаткан документтерде мөөрлөр менен колтамгалар жетишпегендигин жана кол менен жазууну текшерген адисти колдонуу тартиби аныкталбагандыгын тапкан.

Өнөктүк жагдайы

Акыркы эки аптада өнөктүктүн жүрүшү бир аз күч алганы менен, жалпы жонунан ал анча жигердүү болбой, ички чыңалууларга карабастан, негинен тынч жагдайда өтүү. Президенттикке талаптангандардын баары өз өнөктүгүн эч тоскоолдуксуз, эркин жүргүзө алышты. Чогулуштар жана сөз эркиндиги өлкөнү бардык жерлеринде урматтоо менен сакталды. Талапкерлердин ону партияларга, талапкерлерге жана колдоочуларга урмат-сый көрсөтүү кодексине кол коюшту.¹⁴

Шайлоо жарышынын агымын, белгилүү ченемде, талапкерлердин өз ара сүйлөшүүлөрү нуктап турду. ЕККУ/ДИАУБ менен маектешкендердин көбүнүн пикири боюнча, мунун максаты күчтүрөөк талапкерлер тарабынан айрым атаандаштарын келечекте кызмат орун берүүнү убада кылуу аркылуу шайлоодон баш тарттыруу болгон. Бул көп учурда жарыштын акыркы апталарынан орун алды. Шайлоо мыйзамы талапкерлерге шайлоого үч күн калганга чейин баш тартууга укук берет. Баш тартуунун акыркы чегинин мынчалык кечтиги ар бир басылган бюллетенден ошол талапкерлердин аттарын кол менен чийип салууга аргасыз кылып, бардык УШКларга кошумча түйшүк жаратты.

Өнөктүк көйгөйлөрдөн көрө, талапкерлердин инсандык сапаттарынын аркасы менен алдыга жылууда. Кантсе да, өнөктүктүн темаларына экономикалык өнүгүү жана жумушсуздук, коррупция менен мыйзам башкаруусу, башкаруу таризи, инфраструктуранын абалы, миграция менен коопсуздук жана өлкөнүн биримдиги кирет. Өнөктүк жүрүшүндөгү иш-аракеттердин деңгээли менен түрлөрү өз ара кескин айырмаланды. Алты талапкердин гана өнөктүктүн басма материалдарына жарыяланганы жана өткөрүлгөн бир катар минингдерге катышышканы көзгө урунарлык болду.¹⁵

Шайлоо жарышына катышкандардын көбү бейтараптык менен сүйлөп, өз талапкерлерин да эч зомбулук кылбастан, өздөрүн тынч алып жүрүүгө чакырышты. Ошентсе да, бир талапкер бир катар митингдерде улутчул маанайда сүйлөп, элди шыкактаган сөздөр айткан.¹⁶

Шайлоо алдындагы мезгилдин ичинде басым көрсөтүү жана үркүтүп-коркутуу түрүндө расмий бийликтен кыянаттык менен пайдалануу жөнүндөгү арыздар келип, бул шайлоо жараянына болгон ишеништи азайтты.¹⁷ Кээ бир учурларда университет студенттери менен кызматкерлерин шайлоочулук дарек боюнча добуш берүү арыздарын берүүгө мажбурлашкан.¹⁸ Ал турсун, кабарлангандай, бир нече жолу аларды белгилүү бир талапкерге добуш бердирүү аракеттери жасалган. Бир нече басым көрсөтүү жана мажбурлоо учурлары жөнүндө башка окуу жайларынан жана медицина кызматкерлеринен да маалымат түштү.

---

¹⁴ Урмат көрсөтүү Кодекси ЕККУнун Бишкектеги борбору жана эл аралык башка уюмдардын колдоосу менен талапкерлер өкүлдөрү тарабынан иштелип чыккан. Документке он талапкер: Темирбек Асанбеков, Кубатбек Байболов, Сооронбай Дыйканов, Марат Иманкулов, Кубанычбек Исабеков, Акылбек Жапаров, Исхак Масалиев, Алмамбет Матубраимов, Роман Оморов жана Марат Султанов колдорун коюшкан.

¹⁵ А.Атамбаев, К.Байболов, К.Калматов, А.Мадумаров, Ө.Суваналиев жана К.Ташиев.

¹⁶ ЕККУ/ДИАУБ ШБМдын К.Ташиев 14-октябрда Базар-Коргондо, 16-октябрда Жалал-Абадда, 20-октябрда Кербенде өткөргөн митингдерге жүргүзгөн байкоолору боюнча.

¹⁷ 29-сентябрда парламент “Кыргыз Республикасынын Президенти жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамынын аткарылышын камсыз кылуу боюнча чаралар тууралуу” токтомун чыгарып, шайлоо мыйзамын бекитип, ресурстар туура эмес колдонулган учурларда катуу чара колдонууну талап кылды.

¹⁸ ЕККУ/ДИАУБ байкоочулары мындай учурлар Бишкекте жана Караколдо болгонун кабарлашты.

БШКнын көзөмөлдөө-тескөө тобу өнөктүк каржыларынын мыйзамдык негизин ишке ашыруу жаатында бириликтүү аракеттерди көрүп, калыстык менен иш жүргүздү¹⁹ Анча-мынча учурларды эсепке албаганда, бардык каржылык уюмдар менен талапкерлер жумшалган жана чыгышталган каражаттар туурасындагы отчетторун өз убагында тапшырышканын БШК тастыктады.²⁰ БШК өнөктүк каржылары жөнүндөгү маалыматтарды жума сайын жарыялап турду. Ошентсе да, киреше-чыгашалар жөнүндө кеңири маалымат коомчулуктун кароосуна сунушталган жок. БШК тарабынан камсыз кылынган маалыматка ылайык, талапкерлердин баары мыйзамда чек катары коюлган 50 миллион сомдун (800.000 EURга жакын) алкагынан чыккан жок.

Маалымат каражаттары

Маалымат чөйрөсүндөгү 2010-апрелден кийинки оң өзгөрүүлөр ЕККУ Маалымдоо каражаттар эркиндиги боюнча өкүлү тарабынан белгиленди. Ал жакында эле бул жааттагы өркүндөөнү, анын ичинде коомдук телеканалды уюштуруу чечимин жана, Борбордук Азия өлкөлөрүнүн ичинен биринчи болуп, ушактоо мындан ары кылмыш катары каралбай тургандыгы тууралуу чечимди кубаттаганын билдирди.²¹ Кантсе да, бир катар тынчсыздануулар, анын ичинде журналисттердин коопсуздугу менен кесиптик деңгээлине байланыштуулары, али да калууда. Буга кошумча, маалымат каражаттарынын саясий таасирге анча туруштук бере албагандыгы маалымат эркиндигиндеги жетишкендиктерге коркунуч туудурган фактор катары кабыл алынууда.²²

Өнөктүк расмий түрдө 25-сентябрда башталгандан тарта маалымат каражаттарынан чагылдырыла баштаган. Ошентсе да, мониторингге алынган телеканалдардын Азаттык радиосунан башкалары өнөктүктү өз жаңылык жана маалымат берүүлөрүнөн чагылдыруудан оолактап, ошону менен шайлоочуларды көбүрөөк маалым кылууга салымдарын кошушпады. Маалымат каражаттары негизги көңүлүн өнөктүктүн башка аспектилерине, мисалы, БШК, өкмөт же президент жүргүзгөн иш-аракеттерге багытташты.

Шайлоо мыйзамындагы бардык талапкерлерге бирдей тең шарт бербеген бүдөмүк нормаларды маалымат каражаттары этияттык менен чечмелөөгө аракет кылышты.²³ Айрым маалымат каражаттары кадимки маалымат берүү өнөктүктө түздөн-түз катышуу катары кабыл алынышы мүмкүн деп тынчсызданышты. Бул телеканалдардын көз карандысыз пикирлерди билдирип көрсөтүүсүнө тоскоолдук болду. Натыйжада коомчулук негизинен көптөгөн төлөнмө жарнамалар менен талапкерлерге сунушталган бекер программалардан гана маалымат алып калды. Мындан тышкары, ЕККУ/ДИАУБ ШБМ маалымат каражаттарына жүргүзгөн мониторинг көрсөткөндөй, берүүлөрдүн кайсылары акысы төлөнгөн жарнама болгону айкын көрүнгөн жок. Бул болсо көрөрмандарды алардагы мазмундун чыныгы табиятынан адаштырган болушу мүмкүн.

¹⁹ 16-июлда уюшулган топко алты мүчө, анын ичинде мамлекеттик салык инспекциясынын адиси, кирип, аны БШКнын мүчөсү жетектеди.

²⁰ Төрт талапкер: Айткеев, Исабеков, Колубаев, Матубраимов (баш тарткан) өнөктүккө байланыштуу экинчи каржы отчетун өз мөөнөтүндө, 20 октябрга чейин бере албай калгандыгы туурасында БШКдан эскертүү алышкан.

²¹ ЕККУнун маалымат каражаттары боюнча өкүлүнүн баяндамасын караңыз: <http://www.osce.org/fom>.

²² 19-октябрда парламенттин төрагасы 5-каналды мамлекеттеширүү жана парламенттик каналга айландыруу жөнүндөгү мыйзамга кол койду. Мыйзам эки ирет президент тарабынан кайтарылып, ага маалымат жаатындагы МЭУлар жана адистер каршылыгын билдиришкен.

²³ БШК кеңешчилер иштиктүү тобун уюштуруп, ага өнөктүк убагындагы маалымат каражаттарынын иш-аракеттерине көз салуу бийлигин берген. Ошентсе да, бир дагы орган тарабынан шайлоо мыйзамын кандайча чечмелөө керектиги тууралуу расмий көрсөтмө берилген эмес.

Алдынкы телеканалдар, алардын ичинде *КТРК*, өз көрөрмандарына премьер министрдин милдетин аткаруучунун кызмат ордунда жана партияда жүргүзгөн иштерин чагылдырган баяндамаларды дээрлик күн сайын сунуш кылды. *КТРК* өзүнүн саясатка байланыштуу берүүлөрүнүн 24 пайызын өкмөттүн иш-аракеттерине арнап, ошону менен кыйыр түрдө премьер-министрдин талапкер катары кандидатурасын алдыга жылдырды.²⁴

Коомдук жана мамлекет каржылаган маалымат каражаттары катталган талапкерлерди ар кандай форматтагы эркин обо убактысы менен камсыз кылуу жагынан өз милдетин орундатышты. Ошондой эле алар мындай көрсөтүүлөр саат 20:00дөн 24:00гө чейин болушу керек деген мыйзам талабын да аткарышты. Кантсе да, коомдук да, мамлекет каржылаган каналдар да (*КТРК*, *ЭлТР*) өз программаларын өнөктүк расмий башталгандан эки жумача кийин гана көрсөтө башташты. Бул болсо эркин обо убактысы өнөктүк аттанары менен бериле баштоого тийиш деген талапка толук туура келе бербейт.²⁵

КТРК да, *ЭлТР* да пикир алышуу менен шайлоочуларды маалымдоонун маанилүү жолу болгон кайымайтыштарды алып көрсөтүүнү уюштурушту. *КТРК*га алып баруучулардын айрым талапкерлерге калыс эмес мамиле жасагандыгы жана талапкерлер ортосунда таймашуу орун албагандыгы тууралуу нааразычылыктар келип түштү.²⁶ Башка жагынан, башындагы атаандашы шайлоодон баш тарткандыгына байланыштуу, А.Атамбаевге өзү катышкан кайымайтыштын адеп белгиленген күнүм өзгөртүүгө уруксат берилди.²⁷

Басма сөз каражаттары окурмандарга маалыматтын кененирээк алкагын сунуштаганы менен, чыгарылыштардын көбү жарышка катышкандарды сүрөттөөдө тең салмаксыздык бар болгонун айкын көрсөттү. Кээ бир гезиттер ачык эле кимди жактырганын көрсөтүп, көп учурда белгилүү бир талапкерлердин кадырын кетирген материалдарды сунуш кылышты (*Алиби*, *Дэ Факто*).

Сентябрдын аягында бир катар эл аралык жаңылык каналдары, анын ичинде *BBC*, *CNN* жана *Euronews* (Европа жаңылыктары) Бишкектеги *Ала ТВ* кабель оператору тарабынан кабель көрсөтүү тармагынан алынып ташталды.²⁸ Бул чара шайлоо мыйзамынын четтик маалымат каражаттары аркылуу өнөктүк жүргүзүүгө тыюу салган 22-беренесине ылайык көрүлдү. Мындай чектөөгө эч кандай мыйзамдуу негиз жок жана ал *ЕККУ* талаптарына да туура келбейт.²⁹

Арыздар жана даттануулар

²⁴ Мамлекет каржылаган *ЭлТР* каналы да ошондой кылып, саясий жаңылыктардын 21 пайызын өкмөткө арнап, берүүлөрдү көбүнесе оң маанайда сунуш кылды. Ошол эле мезгилде, башка каналдарга салыштырмалуу, *НТС* каналы өкмөт жөнүндөгү берүүлөрдү эң көп даярдады (35 пайыздан ашуун). 5-канал өз жаңылык программаларындагы бир нече жарнама материалында А.Атамбаевге артыкчылык бергендигин ачыктан-ачык көрсөттү.

²⁵ Мыйзам талап кылгандай, үч бекер жарнак маалымат каражаттары сунуштаган программада *БШК* 6-октябрда лотерея өткөргөн учурда көрсөтүлгөн.

²⁶ А.Мадумаров жана К.Ташиев.

²⁷ А.Атамбаевдин кайымайтышынын адепки датасы 25-октябрга белгиленген болчу. 26-октябрда дагы бир кайымайтыш өткөрүлгөндүгүнө жана 27-октябрда А.Атамбаев мамлекет каржылаган *ЭлТР* каналындагы кайымайтышка катышышы керек болгондугуна карабастан, *БШК* ага 27-октябрда *КТРК* тарабынан өткөрүлгөн акыркы кайымайтышка катышууга уруксат берген.

²⁸ Ошол эле мезгилде Орусиянын биринчи каналы кечиктирүү менен көрсөтүлүп, ал эми *РТР*, *РТР 24* же *ТВ Центр* жана *Deutsche Welle* каналдары түз алынып берилип жатты.

²⁹ Ошондой эле *ЕККУ/ДИАУБ* менен Вена комиссиясынын биргелешип билдирген пикирин караңыз.

Шайлоо мыйзамы боюнча, арыздар жана даттануулар шайлоо комиссияларында, сот бийлигинде же укук сактоо органдарында катталышы мүмкүн. Арыздар менен даттануулардын үчөөнөн башкасы ири саясий партия, талапкер өкүлдөрү же катталуудан четтетилген талапкерлердин өздөрү тарабынан берилген.³⁰ Талаштардын БШК тарабынан каралышында ачыктык жетишсиз болду. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ менен маектешкендердин көбү коомчулук сот менен БШКга анча ишене бербегендиктен улам даттануулардын саны аз болгонун айтты.

Бардыгы болуп, 28-октябрга карата райондук жана аймак аралык сотторго 45 даттануу жолдонуп, алардын басымдуу көпчүлүгү талапкерлерди каттоого байланыштуу болду. Райондук сотторго түшкөн иштер шашылып түрдө, демейде бир-эки күндүн ичинде каралды. Көпчүлүк сот чечимдери Жогорку Сотко жөнөтүлдү. Учурда болуп жаткан сот системасынын реформасы жана Жогорку Сот судьяларын дайындоонун кечендетилиши жарандык коомдо тынчсызданууларды жаратты.

БШК тарабынан каралган даттануулар туурасындагы толук маалыматтын кеч берилиши ЕККУ/ДИАУБ ШБМ жүргүзгөн байкоону чектеди. БШКнын билдирүүсү боюнча, өнөктүктөгү эреже бузууларга, талапкерлерди каттоого жана АШК менен УШКларды түзүүгө байланыштуу 26 даттануу келип түшкөн. Учурлардын көбүндө БШК даттанууларды кароого бөлүнгөн үч күндүк мөөнөттү сактай алган жок. Шайлоо мыйзамы кызыктар тараптарга даттануунун карала турган убактысы жана орду, берилген күбөлүктөр туурасында маалымдалуу жана түшүндүрмө алуу укугун берет. Бирок иш жүзүндө мындай болбоду.

Улуттук азчылыктардын катышуусу

2010-жылдын июнь айындагы окуялардан кийин улуттар аралык кырдал, өзгөчө өлкөнүн түштүгүндө, “сыртынан туруктуу көрүнгөнү менен, бул туруктуулук өтө эле бошоң” деп билдирет ЕККУнун улуттук азчылыктар боюнча жогорку комиссары.³¹

Адегенде аталган 86 президенттикке талапкердин экөө гана кыргыз улутунан эмес болгон. Экөө тең катталуунун эрте баскычтарында жарыштан баш тартышкан.

БШК мүчөлөрүнүн ичинде улуттук азчылыктын бир өкүлү бар (казак). УШК комиссияларынын улуттук курамы тийиштүү аймактын жалпы калкынын улуттук курамын көбүнесе чагылдырганы менен, өзбек калкы көп отурукташкан айрым аймактарда УШКларда аталган улуттук азчылык өкүлдөрү жетиштүү болбоду.³²

БШК бардык шайлоо материалдарын эки тилде – кыргызча жана орусча даярдаган. Бул башка этникалык топтордун өкүлдөрүнүн арасында көп деле нааразычылык туудурбаса да, аталган тажрыйба эл аралык стандарттарга жана ЕККУ талаптарына жооп бербейт.³³ Ушундан улам улуттук азчылыктан чыккан жана кыргызча да, орусча да жакшы билбеген жарандар иш жүзүндө (*дэ факто*) шайлоо укугунан толук пайдалана албай калышы мүмкүн.

³⁰ Бир учур өзгөчө турат. Анда А.Мадумаровдун 17-октябрында өткөргөн митингинен кийин ага катышкан адамдар өз даттануусун райондук прокурорго жөнөтүп, Мадумаровдун жасаган эки ырастоосуна болгон нааразычылыктарын билдиришкен.

³¹ ЕККУнун улуттук азчылыктар боюнча жогорку комиссарынын ЕККУнун туруктуу кеңешинин 868-пленаардык отурумундагы отчетун караңыз: <http://www.osce.org/hcnm/78915>.

³² Маселен, Ош, Кара-Суу жана Өзгөн шаарларындагы АШКлар.

³³ Бириккен Улуттар Уюмунун Адам укуктары боюнча комитети тарабынан 1996-жылы кабыл алынган 25 Жалпы Комментарий документинде “добуш берүү жөнүндөгү маалымат менен материалдар азчылык тилдеринде да берилүүгө тийиш” деп айтылган. ЕККУнун Копенгаген документинин 32.5 параграфында “улуттук азчылыкка кирген адамдын өз эне тилинде маалымат таратууга, алууга жана алмашууга укугу бар” деп айтылган.

Биримдикти көздөгөн талапка шайкеш саясаттын жоктугу жана улуттук азчылыктар жашаган аймактардагы коопсуздук жагдайы тийиштүү тездикте жакшырбагандыгы ошол жамааттарда жалпы чоочулоо жана бөлүнүү сезимин пайда кылат. Натыйжада улуттук азчылыктардын шайлоо өнөктүгүнө катышуусу кыйла чектелүү болду. Алар митингдерге жана көпчүлүктү маалымдоо иш-чараларына катышуудан оолакташты. Талапкерлер бул жагынан өз өнөктүк аракеттерин басылган материалдарды өзбек жамаат жетекчилеринин арасында таратуу менен чектешти. Улуттук азчылык маселелери жана улуттар аралык мамилелер шайлоо өнөктүгүнөн анча чагылдырылбай, кээ бир талапкерлер өлкөдөгү биримдикке чакырышканы менен, улуттук азчылыктарды өнөктүккө тартуу же катыштыруу маселесине түздөн-түз кайрылышкан жок.

Жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар

Шайлоо мыйзамы жергиликтүү да, эл аралык да байкоочуларга шайлоо жараянына баштан-аяк байкоо жүргүзүүгө жол берет. Жергиликтүү байкоочулар добуш берүүгө чейинки мезгилде да, добуш берүү күнү да эч жолтоосуз байкоо жүргүзө алышты. Жергиликтүү уюмдар тарабынан жер-жерлерге 3.000 байкоочу жиберилди.

БШК 792 эл аралык байкоочуну аккредиттеп, эл аралык жана жергиликтүү байкоочулардын катышуусу добуш берүү жараянынын ачыктыгын жогорулатты. Кантсе да, 2011-жылдын 11-июлунда БШК эл аралык байкоочуларды добуш берүү күнүнө 30 күн калганда гана аккредитация кылары жөнүндө чечим чыгарып, ошону менен байкоо мезгилин эч негизсиз кыскартып салды. Эл аралык байкоочуларды аккредиттөө жол-жобосу өтө эле татаал жана түйшүктүү болду. БШК колдонгон айрым текшерүү чараларынын мыйзамдуу негизи бар болгондой көрүнгөн жок. Туура эмес чечмелөөгө жол берилбеш үчүн жараян такталууга тийиш, анткени бул жолу мындай туура эмес чечмелөөлөр, Кыргыз Республикасынын ЕККУ алкагындагы милдеттемелеринин өңүтүнөн алып караганда, ашыкча чектөөлөргө алып келген.³⁴

Добуш берүү күнү

Шайлоо күнү эч зордук-зомбулуксуз, тынч жагдайда өттү. БШК кабарлагандай, жараянга шайлоочулардын 60,27 пайызы катышты. Бардык негизги добуш берүү материалдары убагында жеткирилгени менен, шайлоо участкаларынын 24 пайзынан көбүнүн кеч ачылгандыгы байкалды.

Байкоочулар өздөрү барган участкаларынын 94%нда добуш берүүгө оң баа беришти. Айрым учурларда байкоочулар көрүнөө белги коюудагы көйгөйлөр туурасында кабарлашты. Текшерүү жана белги коюу кээ бир учурларда колдонулбай калып жатты.³⁵ Бир катар учурда добуш берүү урналарынын толуп калышы, бир нече жолу же өз туугандарынын ордуна добуш берүү, добуштарды сатып алуу жана добуш берүүгө шайлоочуларды автобус менен алып келүү жөнүндө кабар түштү. Ошондой эле участкаларда буга укугу жок адамдар жүргөн жана аларда көп адам чогулуп, топтошкон сыяктуу кемчиликтер да байкалды.

Байкоочулар жергиликтүү байкоочулардын, анын ичинде партиялардын өкүлдөрүнүн жана партияга тиешеси жок байкоочулардын көп болгондугун кабарлашты. Шайлоо күнү УШКларда аялдар көп болду: 56 пайызы байкоо жүргөн шайлоо участкаларында төрайым милдетин аткарышты. Ошентсе да, байкоочулар барган шайлоо участкаларынын 26 пайызында

³⁴ ЕККУнун 1990 чыккан Копенгаген документинин 8-параграфын караңыз.

³⁵ Колго белги коюу шайлоо участкаларынын 97 пайызында байкоого алынды. Шайлоо участкаларында белги коюу 87 пайыз учурда гана колдонулду.

бийлиги жок адамдардын жүргөндүгү жана мындай учурлардын 7 пайызында алар комиссиялардын ишине кийлигишкени тынчсыздандырбай койбойт.

Көп шайлоо участкаларында шайлоочулар (кээде бир нече адам, кээде 100дөн ашык адам) өздөрүн добуш берүү тизмелеринен табышкан жок. Шайлоочулар тизмелерини начар болгондугу өлкөнүн көп жерлеринде байкалды. Буга чейин өзүн текшерип кеткен, мурда тизмеде болгон же кошуу арызын берген шайлоочулар добуш берүү күнү тизмеде жок болуп жатты. Бир нече жерде (Чүй областы, Ош, Каракөл, Кочкор, Нарын шаарлары) тизмеде жок болгон шайлоочуларга добуш берүүгө уруксат берилген. Бул шайлоо мыйзамынын көрсөтмөлөрүнө каршы келгени менен, кабарлангандай, АШКлардын уруксаты менен жасалды. Билдирилгендей, Түп районунда АШК башында колдонулган мурдагы тизмелерде бар болгон шайлоочуларга добуш берүүгө жол берүү көрсөтмөсүн чыгарган.

Добуштар санала баштаганда иш жагдайы ого бетер начарлады. Буга байкоого алынган участкалардын 28 пайызында терс баа берилди. Байкалган участкалардын 39 пайызында ошого укугу жок адамдар жүрдү. Учурлардын 13 пайызында алар кийлигишүү аракеттерин жасаган. Барган участкаларынын 16 пайызында байкоочулар кол коюлбаган протоколдордун бар болгонун байкашты. 13 пайыз учурда протоколдор жалпыга көрүнөө жерге илинген эмес. Жерлердин көбүндө (16%) байкоочулардын байкоо мүмкүнчүлүктөрү чектетилген.

Добуштарды таблицаларга түшүрүү башталганда АШКлардын 28,6 пайызындагы жагдай андан бетер начарлады. Көп учурда протоколдордун акыркы толтурулушу же өзгөртүлүшү АКШ тарабынан жасалды. Байкоого алынган АШКлардын 13 пайызында байкоочулардын байкоосуна чектөө коюлган. Бишкектеги Октябрь райондук АКШда байкоочуларга таблицалардын түзүлүшүнө байкоо жүргүзүүгө уруксат берилген жок.

Бийликтер партиялар өкүлдөрүнөн жана жергиликтүү байкоочулардан түшкөн бардык даттанууларды кылдакт изилдеп чыгууга жана бузууларды кетиргендерди жоопко тартышы керек. Бул шайлоонун ачыктыгы менен чынчылдыгына карата ишеним жаратуу үчүн зарыл.

***Бул отчеттун англисче нускасы бирден-бир расмий документ болуп саналат.
Документтин расмий эмес кыргызча жана орусча котормолорун алып окуса болот.***

МИССИЯ МААЛЫМАТТАРЫ ЖАНА ЫРААЗЫЧЫЛЫКТАР

Бишкек, 31-октябрь 2011-жыл – ЕККУ/ДИАУБ Шайлоону байкоо миссиясы Бишкекте 2011-жылдын 16-сентябрында ачылып, негизги тайпа 14 адистен куралып, өлкөнүн бардык аймактарына 28 узак мөөнөттүү байкоочу жиберилди.

Добуш берүү күнү 400гө жакын байкоочу жөнөтүлдү, алардын ичинде ЕККУ/ДИАУБдун 292 кыска мөөнөттүү байкоочусу, 2 мүчөдөн турган ЕККУ ПА делегациясы, 8 мүчөдөн турган ЕКПА делегациясы жана 7 мүчөдөн турган ЕП делегациясы. Жалпы жонунан, ЕККУга катышкан 40 мамлекеттин байкоочулары болду. Добуш берүү 877 ашуун шайлоо участкаларында байкалды. Добуштарды эсептөөгө көптөгөн шайлоо чөлкөмдөрүндөгү 130 жакын шайлоо участкаларынан байкоо жүргүзүлдү. Таблица түзүү жараяны 47 УШКсынан байкоого алынды..

Байкоочулар Кыргыз Республикасынын бийлик органдарына шайлоону байкоо чакырууларын жолдогону, БШК менен Тышкы иштер министрлигине көрсөткөн жардамы үчүн ыраазычылык билдирмекчи. Ошондой эле мамлекеттик башка органдарга, саясий партияларга жана жарандык коом уюмдарына кызматташкандыгы үчүн ыраазычылык айтмакчы. Ошондой эле байкоочулар ЕККУнун Бишкектеги Борборуна жана эл аралык башка уюмдарга биргелешип аракеттенгени жана колдоо көрсөткөнү үчүн ырахматын айтышат.

Кошумча маалымат алуу үчүн төмөнкүдөй даректерге кайрылыңыздар:

- Кориен Йонкер, ЕККУ/ДИАУБ ШБМдын Бишкектеги жетекчиси;
- Женс-Хаген Эшенбахер, ЕККУ/ДИАУБ өкүлү (+48 603 683 122),
же Лузина Бадалиан, ЕККУ/ДИАУБ шайлоо боюнча кеңешчиси, (+48 22 520 0600);
- Нэйл Саймон, ЕККУ ПАнын коммуникация боюнча директору, (+45 60108380 or +996 779842358);
- Иви-Триин Одратс, ЕКПА (+996 779842352 or +33662462979);
- Валерий Рамет, ЕП (+996 778809166).

ЕККУ/ДИАУБ ШБМ дареги:

Кыргыз Республикасы,

Бишкек ш. 720040

Чокморов көчөсү, 127

Тел. +996 312 626485; Факс: +996 312 621260

Эл.дарек: office@eom.kg